

Kooperativní a projektové vyučování v pregraduální přípravě učitelů a jeho možnosti ve vysokoškolské výuce

Čábalová Dagmar

Abstrakt: Ve vysokoškolské pregraduální přípravě učitelů je stále na okraji zájmu kooperativní a projektové vyučování, přestože patří mezi efektivní modely výuky. Cílem příspěvku je představit možnosti uvedených modelů výuky v přípravě studentů učitelství pro základní a střední školy. Příspěvek vymezuje základní pojmy: kooperativní vyučování, kooperativní učení, projektová výuka a základní teoretická východiska, o které se pojmy opírají. Teoretický úvod je doplněn praktickou částí, ve které je na základě výzkumné sondy analyzováno současné pojetí vyučování se zaměřením na uplatňování kooperativní a projektového vyučování v přípravě studentů učitelství na FPE ZČU v Plzni ve vybraných pedagogických předmětech.

Klíčová slova: Kooperace, kooperativní učení, kooperativní vyučování, projektové vyučování, příprava studentů učitelství, efektivita výuky, obecná didaktika, pedagogika.

Abstract: In undergraduate teacher training programmes cooperative and project-based learning remain still marginal, although they are considered effective teaching models. The aim of this paper is to present the possibilities of these models of teaching in preparing student teachers for primary and secondary schools. The paper defines basic terms such as: cooperative teaching, cooperative learning, project-based learning and the fundamental theoretical concepts they are based on. Theoretical introduction is accompanied by a practical part, where, based on research probes, the current concept of teaching is analyzed with a focus on implementation of cooperative project teaching in the preparation of students at the University of West Bohemia in Pilsen in selected pedagogical subjects.

Key words: Cooperation, cooperative learning, cooperative teaching, project teaching, teacher training, teaching effectiveness, general didactics, pedagogy.

Současný vývoj ve výchově a vzdělávání ukazuje na nezbytnost určité míry kooperace a projektování při očekávaných výstupech a rozvoji klíčových kompetencí žáka. Je proto vhodné využívat a kombinovat projektovou a kooperativní výuku i v negraduální přípravě studentů učitelství základních a středních škol. Vzhledem k tomu, že na oba modely výuky se může pohlížet různorodě, pokusíme se ve stručnosti představit naše pojetí.

1 Kooperativní a projektová výuka

Kooperaci ve vyučování chápeme v různých významech. Většinou je tento jev spojován s cílovou strukturou vyučování, nebo s chováním žáka v učebních situacích (kooperativní chování) a konečně jako kooperativnost – osobnostní rys žáka. Právě tento rys je podstatný v reakci žáka na přijetí kooperativní cílové skupiny. Žáci se liší svými dispozicemi, kterými vstupují do kooperativního učení. Kooperativnost zvyšuje možnost přijetí cílové struktury a opačně – zkušenost ze spolupráce posiluje a rozvíjí kooperativní dispozice žáka. V našem pojetí chápeme kooperaci jako společnou lidskou činnost směřující ke společnému cíli. Společnou lidskou činnost vnímáme jako vzájemné působení lidí na sebe navzájem a vzájemné řešení činnosti, situace nebo úkolu. Společný cíl chápeme jako integrující prvek spolupráce,

který lze dosáhnout podřízením individuálních cílů a všichni ve vzájemném vztahu k tomuto cíli přispějí podle svých schopností (roli zde samozřejmě hraje i individuální odpovědnost vůči ostatním účastníkům spolupráce). Kooperace je základem kooperativního vyučování a učení, které podporuje společné učení žáků a tím rozvíjí jejich sociální a rozumové dovednosti, pomáhá žákům přejít od společné práce k samostatné a uvědomovat si důležitost sebe ve vztahu k druhému, k ostatním a naopak (význam druhého člověka pro sebe sama). V našem pojetí budeme **kooperativní vyučování** chápat ve shodě s Kasíkovou (Kasíková 2010) jako uspořádání výuky založené na principu spolupráce při dosahování cílů v podmínkách skupinové práce, ve které jsou podporovány výsledky jedince celou skupinou a opačně. V kooperativní výuce je proto nezbytné vytváření, učení a péče o pozitivní vzájemné vztahy mezi žáky, aby se předcházelo úzkosti žáků, strachu a dalším patologickým jevům v oblasti jejich psychického stavu. Důležité je připomenout, že kooperativní vyučování neztotožňujeme se skupinovým vyučováním, ale zavádění skupinové práce (ve smyslu malých skupin) otevírá větší možnosti pro spolupráci a vzájemnou pomoc mezi žáky. V našem pojetí chápeme skupinovou práci jako organizační formu, při níž se vytvářejí malé skupinky žáků (4 – 6 členné), které spolupracují při řešení společného úkolu, ale ještě chybí znaky, jako jsou: zodpovědnost za ostatní a za společné dosažení cíle (*žák je ve skupině spíše pouze za sebe*), neobjevuje se sdílení vedení skupiny (*zde pouze existence zvoleného či určitého vedoucího skupiny*) a není zde individuální viditelnost (*jedinec se zde skrývá za činnost ostatních ve skupině*). Kooperativní vyučování s důrazem na pozitivní vzájemné vztahy žáků naopak podporuje princip individuální viditelnosti, vede žáka k zodpovědnosti nejen za sebe, ale i za druhé, rozvíjí tzv. sdílené vedení skupiny, zdůrazňuje nejen výsledek, ale i proces a kvalitu spolupráce. Prioritou je společné dosažení cíle, kultivace postoje a respektu k druhým, rozvoj přiměřené sebeúcty a žáci se přímo učí sociálním dovednostem.

Projektové vyučování chápeme v souladu s W. Kilpatrickem (1871-1965), který postoupil od Deweyovo koncepce řešení problémů k projektové metodě: od stanovení cílů, plánování, provedení, hodnocení a samostatné a aktivizační činnosti žáků při řešení projektu ve vztahu k současnému pojetí výchovy ke zdraví, kdy chápeme studenty jako spolutvůrce výuky. Domníváme se, že projektová výuka není v současné pedagogické praxi inovací v pravém slova smyslu s odkazem na pragmatickou pedagogiku (a také na českou reformní pedagogiku). Inovací je spíše vzájemné obohacení výuky obsahu výchovy ke zdraví těmito modely výuky ve vztahu k reflektování a změnám kurikula ve výchově ke zdraví a v přípravě budoucích učitelů jako součásti ochrany zdraví lidí. Vzhledem k tomuto chápání projektové výuky je pro nás důležité vysvětlit projektovou metodu jako základ koncepce projektové výuky. Jde o nezbytný systém činností učitele a žáka (studenta), které vyžadují variabilitu dílčích metod výuky a různých forem práce. Projektová metoda má své charakteristické znaky (vycházíme z: Valenta, 1993, Kratochvílová, 2006) a to: činnost žáka (studenta) a učitele směřuje k realizaci výstupů a cílů projektu, student je motivován a jeho činnost není zcela naplánovaná a variabilní, vyžaduje aktivitu a samostatnost žáka (pozn. autorů: nebo vyžadující spolupráci při skupinových projektech). Také jde o autoregulovanou a kreativní činnost žáka (studenta) ve smyslu rozvíjení osobnosti a zodpovědnosti žáka, vč. nového utváření jeho zkušenosti a rozvoje sebepojetí. Takto pojatá projektová metoda je základem koncepce projektového vyučování a učení - projektové výuky (obecně didaktický pohled na propojení vyučování a učení). Pod-

statnou takto pojaté projektové výuky je to, že studenti realizují projekt od jeho naplánování až ke konečnému výsledku, konkrétnímu výstupu, vč. zprostředkování své zkušenosti ostatním žákům, studentům a učitelům. Velmi důležité je v tomto směru stanovit jednotlivé etapy řešení projektu, která stanovil již W. Kilpatrick: „záměr – plán - provedení a hodnocení“. V každé fázi je důležité rozpracovat několik kroků, které by vedly ke zdaru výstupů projektu. Nezbytné je předpokládat i úskalí při řešení projektu a dokázat intervenovat v průběhu procesu žáků, vyžadovat zprostředkování zkušenosti žáků z řešení projektu. Pozornost je potřeba také věnovat modifikaci metod, forem a přístupů v průběhu řešení projektu. Současně je důležité promyslet typologii projektů a jejich směřování. Projektovou výuku nelze zaměňovat s tematickým vyučováním, které vychází z daného (určeného) tématu, z něhož vycházejí podtémata, která mohou obsahově propojovat různé předměty a realizovat tak integrovanou výuku v souladu s koncepcí této výuky u Podroužka (Podroužek, 2002). Tematické vyučování se může stát pouhým východiskem, či podkladem k projektové výuce.

1.1 Kooperativní a projektová výuka v pregraduální přípravě studentů učitelství na FPE ZČU v Plzni

Pro kvalitní realizaci kooperativní a projektové výuky v přípravě studentů učitelství základních a středních škol je nezbytné chápat výuku jako interaktivní model a vzájemně propojovat obsah s rozvojem osobnosti budoucího učitele. Kooperativní a projektová výuka umožní studentům jít po cestě vlastní získané zkušenosti. S ohledem na koncepci učitelství na FPE ZČU v Plzni doporučujeme zvolit tyto projekty: problémové, konstruktivní a skupinové (podpora kooperativních činností). Neméně důležité pro integraci učiva je důležité organizovat projekty vícepředmětově. Domníváme se, že i při reflektování a inovacích současných školních vzdělávacích programů je nezbytné připravovat učitele ve smyslu rozvoje jejich sociálních dovedností a integrace obecné a předmětové didaktiky.

Současní studenti učitelství základních a středních škol na Fakultě pedagogické ZČU v Plzni jsou připravováni v navazujícím magisterském programu oboru učitelství, kde mají své místo i předměty, ve kterých se více jak 9 let snažíme rozvíjet kooperativní a projektovou výuku (poznámka autorky: začínali jsme v magisterských tzv. dlouhých programech v předmětu Pedagogika pro učitele B a nyní pokračujeme v navazujících magisterských oborech učitelství). Jde zejména o povinný předmět v rámci společného základu a to: KPG/OBDK – Obecná didaktika v rozsahu 4 kreditů (hodinově vždy 1 přednáška/2 semináře týdně), na který pak navazují předmětové didaktiky. V rámci předmětu obecné didaktiky jsou realizovány týmové přednášky a v seminářích jsou pak realizovány týmové projekty, kdy studenti mají možnost volby tématu z oblasti teorie vyučování: motivace žáků ve vyučování, aktivizační výukové metody, školní hodnocení, organizační formy vyučování se zřetelem k rozvoji interpersonálních vztahů žáků, apod. Na vybraném tématu pracují v týmech po 4-6 lidech a výsledným produktem je realizace produktu v semináři, kde představují svůj týmový projekt z těchto úhlů pohledu:

- Odborná stránka tématu a jeho pedagogicko-psychologicko-předmětové (oborové) aspekty, vč. vyhledávání a zpracování informací.

- Výzkumná část projektu – realizace a zpracování výsledků výzkumné sondy do praxe základních a středních škol (dle odborného zaměření studenta a týmu), kdy studenti realizují rozhovory a pozorování vybraného tématu s učiteli a žáky příslušného předmětu a stupně školy.
- Příprava aktivit z vybraného tématu pro studenty semináře obecné didaktiky, které integrují pedagogické téma s předmětovou didaktikou (speciální didaktikou). Propojení s pedagogickou praxí studentů.
- Praktická realizace týmového projektu v semináři s následným víceúrovňovým hodnocením učitelem, studenty a sebereflexí samotného týmu.
- Vytvoření učebního textu pro ostatní studenty ve vybraném pedagogickém tématu (pohled teoreticko-odborný s aplikací na studovaný obor a pedagogickou praxi, závěry z výzkumné sondy a praxe).

Podle našich zkušeností s realizací kooperativní a projektové výuky v předmětu obecné didaktiky je nezbytné studentům učitelství předem stanovit kritéria hodnocení kooperativních (týmových) projektů. Osvědčila se nám tato kritéria víceúrovňového hodnocení: obsah a didaktické hledisko tématu, propojení pedagogického tématu s oborem, reflexe výsledků výzkumné sondy z pedagogické praxe škol a využití získaných výsledků, propojení tématu s pedagogickou praxí, časové a organizační hledisko, při praktické realizaci pak ještě sledujeme komunikativní a prezentační dovednosti, spolupráci, motivaci studentů v semináři, kreativitu, přípravu studijního materiálu, zapojení studentů v semináři a následné hodnocení praktického výstupu s doporučeními na změny. Také je velmi důležité pomoci studentům s hledáním souvislostí v mezipředmětové integraci učiva, využíváním time a personálního managementu a realizací výzkumné sondy do praxe základních a středních škol (zejména v přípravě výzkumných nástrojů).

Dále upozorňujeme na úskalí, která mohou odradit od realizace kooperativní a projektové výuky v pregraduální přípravě studentů učitelství. Patří sem především tyto problémy: malá variabilita témat a kritérií týmových projektů, metodická nepřipravenost vysokoškolského učitele, časová náročnost a obavy z nesystematičnosti výuky, nevhodné materiální a jiné podmínky školy (chybění multimediálního zázemí pro práci s informacemi), nespolečné učitelů v rozvoji interdisciplinárních projektů (jak na fakultě, tak v pedagogické praxi základních a středních škol), nezájem studentů o řešení projektů, nedostatečná zkušenost studentů s kooperativní a projektovou výukou, problém s motivací studentů k učitelské profesi.

2 Závěr

Na základě našich pedagogických zkušeností s výukou studentů učitelství si uvědomujeme nezbytnost volby interaktivních metod a modelů výuky, zejména pak možnosti kooperativní a projektové výuky v pedagogických a odborných předmětech. Tyto modely považujeme za významné zejména z pohledu interdisciplinarity, autoregulace, autoreflexe studentů, propojení přípravy a pedagogické praxe a posílení rozvoje sociálních dovedností jako je komunikace, spolupráce, pomoc a podpora. Pokud zvolíme kooperativní a projektovou výuku, pak vedeme studenty k řešení obtížnějších úkolů, komplexnosti řešení problémů souvisejících

s pedagogicko-psychologicko-oborovou a praktickou linií učitelství a získávání nových a rekonstrukci předchozích zkušeností studentů praktickou činností, spoluprací v malých skupinách (oblast sociální opory, socializace). Neméně důležité je, že studenti vyhledávají a posuzují různé zdroje informací, rozvíjí personální a time management v přípravě kooperativních projektů a řeší problémy spojené s teoreticko-praktickou rovinou profese učitele v prostředí základních a středních škol.

Námětem do diskuze k přípravě učitelů je naše zkušenost s magisterskou (souběžnou) přípravou studentů učitelství základních a středních škol všech oborových kombinací na FPE ZČU v Plzni v tzv. „dlouhých magisterských programech“ (čtyřletých pro ZŠ a pětiletých pro SŠ) a v současnosti s navazujícím magisterským studiem učitelství (dvouleté). Tím, že jsme měli možnost kooperativní výuku porovnávat v těchto dvou koncepcích vzdělávání učitelství, tak lze konstatovat, že kooperativní projektová výuka se dařila lépe v tzv. „dlouhých magisterských programech“, a to zejména v těchto aspektech: propojení pedagogických a odborných témat, vyšší porozumění a aplikace pedagogické terminologie do předmětových didaktik, dokonalejší aplikace pedagogických témat do pedagogické praxe škol, realizace pedagogického a akčního výzkumu v praxi škol, získání nových zkušeností s mezipředmětovou integrací učiva jak v pedagogických, tak oborových disciplínách, vyšší motivovanost studentů k profesi učitelství, preciznější a integrovanější zpracování učebních textů pedagogických témat z pohledu propojování pedagogicko-psychologicko-oborové integrace učiva, apod. Tato naše zkušenost pramení z využití kritériální obsahové analýzy učebních textů, z přímého pozorování studentů v semináři a ze skupinových rozhovorů se studenty. Také jsme využili následné reflexe studentů formou ankety po zkoušce z obecné didaktiky (dříve pedagogiky pro učitele B). Otázkou zůstává, zda je současná příprava studentů učitelství základních a středních škol dostačující v tzv. navazujících magisterských programech? Zda souběžná příprava studentů (oborová a pedagogicko-psychologická) nebyla pro profesi učitele a pro inovativní modely výuky přínosnější, tedy i pro kooperativní projektovou výuku?

Literatura

KASÍKOVÁ, H. (2.rozšířené a aktualizované vydání) Kooperativní učení, kooperativní škola. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-712-1.

KRATOCHVÍLOVÁ, J. (1.vydání) Teorie a praxe projektové výuky. Brno: MU, 2006. ISBN 978-80-210-4142-2.

PODROUŽEK, L. (1.vydání) Integrovaná výuka na základní škole v teorii a praxi. Plzeň: Fraus, 2002. ISBN 978-80-7238-157-1.

SINGULE, F. (1. vydání) Americká pragmatická pedagogika. Praha: SPN, 1991.

Dagmar Čábalová

Katedra pedagogiky FPE ZČU v Plzni

FPE ZČU v Plzni

Klatovská 51

306 19 Plzeň

e-mail: dcabalov@kpg.zcu.cz